

UDC 327(73:497.6+497.11) „1995/1999“

Uloga istorijskih analogija u spoljnoj politici: SAD, operacija *Deliberate Force* 1995. i vazdušni napadi NATO na SRJ 1999. godine

Sažetak

U vreme donošenja odluke o otpočinjanju vazdušnih napada na Saveznu Republiku Jugoslaviju, marta 1999. godine, ključni odlučioци u spoljnoj politici SAD predviđali su kratko trajanje predstojeće operacije. Očekivali su (pogrešno) da će predsednik SRJ Slobodan Milošević pristati na sve njihove uslove rešavanja krize na Kosovu i Metohiji samo nekoliko dana, do maksimum nekoliko nedelja, nakon prvih vazdušnih napada. Ovaj tekst tvrdi da su pomenute pretpostavke bile bazirane na upotrebi analogija od strane odlučilaca u spoljnoj politici SAD, posebno na analogiji sa operacijom *Deliberate Force* u Bosni i Hercegovini 1995. godine. Tekst dodatno naglašava razlike između pomenutih situacija zbog kojih je analogija netačna, a koje su bile nedovoljno razmatrane od strane američkih odlučilaca.

Ključne reči

SAD, odlučioци, spoljna politika, NATO vazdušni napadi, SRJ, istorijske analogije, operacija *Deliberate Force*, Kosovo i Metohija

* Autor je student master studija na Londonskoj školi za ekonomiju i političke nauke.

Sredinom proteklog veka nekadašnji premijer Ujedinjenog Kraljevstva Vinston Čerčil rekao je kako Balkan proizvodi više istorije nego što može da potroši. Važnost kolektivnog istorijskog sećanja i uticaj koji ono ima na kreiranje društvenih tokova na Balkanu odavno su prepoznati kod inostranih intelektualaca, političara i diplomata koji su se bavili ovim regionom. Još više su važnosti ovog faktora svesni sami balkanski narodi, a naročito političari koji su često manipulisali istorijskim sećanjem i služili se primerenim i neprimerenim istorijskim analogijama radi mobilisanja podrške javnog mnjenja za sprovođenje njihovih strategija ili legitimizacije politika koje se već sprovode. No, iako se to u balkanskom regionu čini možda nešto češće, ovakvo (selektivno) korišćenje istorije široko je rasprostranjeno kod političara širom sveta i ne predstavlja isključivu odliku ovog prostora. Kod kreatora i sprovodilaca spoljne politike ovakav proces naročito je primetan prilikom donošenja određenih kontroverznih spoljnopolitičkih odluka, koje treba dodatno opravdati pred domaćom javnošću sudom javnosti, ali i kod drugih međunarodnih aktera. Dobar primer jeste primena ovakvog postupka pri kreiranju politike određenih država prema Balkanu krajem prošlog veka. Tako je administracija SAD, na čelu s predsednikom Bilom Klintonom, pokušavala da opravda vazdušne napade NATO na suverenu državu SRJ 1999, izvršene uprkos nepostojanju neophodnog odobrenja Saveta bezbednosti UN, između ostalog i pozivanjem na određene događaje iz skorije ali i davne istorije Balkana. Međutim, osim neospornog korišćenja istorijskih analogija zarad opravdavanja spoljne politike, postavlja se pitanje da li su one korišćene samo kao pogodno sredstvo za manipulisanje radi sticanja podrške javnosti, ili su pak ključni akteri bili pod uticajem određenih istorijskih analogija i prilikom donošenja odluka u fazi kreiranja spoljne politike? Za detaljniju analizu primene istorijskih analogija prilikom donošenja odluke o otpočinjanju napada na SRJ potrebno je mnogo više prostora. Stoga će ovaj tekst pokušati da pruži odgovor na pitanje u jednom konkretnom slučaju - da su tokom donošenja zaključaka o mogućem trajanju vazdušnih

udara na SRJ kreatori spoljne politike SAD bili pod uticajem analogije s NATO intervencijom u BiH 1995. i operacijom „Deliberate Force“, te ukoliko jesu, kakve su posledice takvog zaključivanja?

Uloga analogija u spoljnoj politici

Upotreba istorije kod donosilaca spoljnopolitičkih odluka veoma je česta pojava. Fenomenu zaključivanja primenom istorijskih analogija naročitu pažnju daje kognitivna škola u spoljnopolitičkoj analizi. Polazna pretpostavka jeste, kako to ističe Kong, da je ljudski mozak nesavršen i da ima ograničene kapacitete, pa se stoga pri obradi i skladištenju velikog broja svakodnevnih informacija služi različitim mehanizmima pojednostavljivanja (Khong, 1992: 25). Ovi mehanizmi, odnosno „prečice“, kako ih naziva Huton, zapravo su analogije i lekcije iz istorije koje pojedinac koristi (Hehir, 2006: 71). Ovaj metod pojednostavljivanja stvarnosti radi mogućnosti delanja s kompleksnim pojmovima i nepoznatim varijablama jeste opšta ljudska karakteristika. Stoga ga koriste i odlučioци u spoljnoj politici. Kong označava analogije kao kognitivna sredstva koja pomažu kreatoru politike u obavljanju određenih dijagnostičkih zadataka od suštinske važnosti za proces donošenja odluka u spoljnoj politici. Donosiocе odluke u spoljnoj politici pod uticajem istorijskih analogija Jakov Verčberger označava kao „praktično-intuitivne istoričare“ za razliku od naučnih istoričara koji se bave proučavanjem istorije naučnim metodama (Vertzberger, 1986: 224).

U ovom slučaju, ključni odlučioци u administraciji SAD jesu praktično-intuitivni istoričari, čiju upotrebu istorije mi proučavamo. Zanimljivo je da Kong ističe kako su američki zvaničnici od svih međunarodnih aktera „najskloniji zaključivanju uz pomoć analogija“ (Khong, 1992: 7). U ovom slučaju, veliki deo ključnih ljudi u oblasti kreiranja spoljne politike SAD bili su oni koji su već vodili široke debate o američkoj strategiji prema BiH, među njima i najvažniji – Bil Klinton i Madlen Olbrajt (Barthe & David, 2007: 4). Značaj BiH i američkog postupanja u datom slučaju bio je naročito veliki imajući u vidu neuspehe američke spoljne politike u godinama pre 1995, pre svega u slučajevima Somalije i Ruande (Buckwalter, 2002: 96). Stoga je izvesno da su događaji oko Bosne ostavili veliki trag na razmišljanje članova američke administracije. Postojali su neophodni preduslovi da kognitivni mehanizam pojednostavljivanja pomenutih zvaničnika u postupanju prema krizi na Kosovu i Metohiji napravi analogiju s već poznatom situacijom (u kojoj se delalo s istim akterom – Miloševićem, u istom regionu, samo nekoliko godina ranije) i pretpostavi da će Miloševićovo ponašanje biti ponovljeno i u ovom slučaju.

Pri ovakvom zaključku treba imati na umu dve dodatne činjenice. Prvo, sami donosioci odluka bili su svesni uticaja koji određeni istorijski događaji imaju na njih, odnosno na kreiranje njihovog *mind-seta*. Tako je Madlen Olbrajt, neposredno nakon što je postavljena na poziciju državnog sekretara, naglasila da je njen *mind-set* Minhen, dok je „za većinu

njene generacije to bio Vijetnam“, želeći pritom da naglasi i sopstvenu opredeljenost za aktivniju i intervencionistički orijentisanu spoljnu politiku SAD (Albright, 2003: 27). Drugo, povlačenje paralela sa sukobom u BiH u ovom periodu vrlo je primetno i u slučaju drugih zaključaka administracije SAD, najčešće radi opravdavanja američkog aktivnog delovanja prema krizi na KiM, naročito nakon otpočinjanja vazdušnih napada na SRJ. Paralele s BiH u svom govoru pred početak vazdušnih napada povlači Clinton (Clinton, 1999), a opravdanje za postupanje na KiM strahom od „nove Bosne“ podvlači u svojim memoarima i Madlen Olbrajt (Albright, 2003: 381). Izvesno je da je jedan od razloga za ovakve pokušaje opravdavanja i crno-bela slika o Srbima kao „lošim momcima“, i ostalim zemljama učesnicama kao isključivim žrtvama u raspadu Jugoslavije, koju su kreirali zapadni mediji, pa je igrati na kartu Bosne i pokušaja da se krvavi sukob ne ponovi preventivnim delovanjem protiv srpskog režima moglo da naiđe na veliku podršku javnog mnjenja. No, kako se ovaj rad ne bavi uopšteno proučavanjem motiva za otpočinjanje vazdušnih udara, nećemo se upuštati u razmatranje istinitosti njihovih tvrdnji kojima su pokušali da opravdaju sopstvene postupke. Ono što je ključno jeste da iz ovog primera vidimo u kolikoj meri je Bosna bila važna u tadašnjim razmatranjima, imajući u vidu sećanja koja je budila kod javnog mnjenja SAD, odnosno njenu intenzivnu upotrebu u diskursu kako predsedničke administracije, tako i medija. Takođe, različiti autori navode, na osnovu analiza brojnih izjava i delovanja aktera poput Madlen Olbrajt, Ričarda Holbruka i generala Veslija Klarka (svi su direktno učestvovali u bosanskoj krizi) da je i sama strategija „štapa i šargarepe“ u pregovorima s Miloševićem, na jesen 1998. i u Rambujeu 1999, bila prouzrokovana zaključivanjem na osnovu analogije – da će se Milošević ponašati kao u Bosni (Bathe & David, 2007: 4-6; Hehir, 2006: 74-76).

Prognoze o trajanju sukoba i operacija „Deliberate force“

Razmatrajući koliko će trajati potencijalni vazdušni napad na Srbiju, vojni krugovi ukazivali su na to da on sigurno neće biti kratak, a da na kratku kampanju ne treba računati poručio je dan pred početak napada i general Vesli Klark (Hehir, 2006: 77). Uprkos tome, mišljenje političkih odlučilaca SAD bilo je drugačije. Na dan početka napada, 24. marta 1999, državni sekretar Madlen Olbrajt poručuje kako akciju doživljava kao nešto ostvarljivo u kratkom vremenskom periodu (Daalder & O’Hanlon, 2000: 91). Na osnovu izjava brojnih vašingtonskih, ali i zvaničnika zapadnoevropskih administracija i NATO, može se zaključiti da je skoro postojao konsenzus oko očekivanog maksimalnog mogućeg trajanja kampanje – od dve do tri nedelje – s još izraženijim uverenjem da će, ipak, svega nekoliko dana biti potrebno da Milošević podigne belu zastavu (Daalder & O’Hanlon, 2000: 91). Imajući u vidu ovakvu pretpostavku, vojni planeri bili su ograničeni na stvaranje planova o napadima koji bi potrajali nekoliko dana (Owen, 2001: 68). Ova pretpostavka ispostavila se

kao krajnje pogrešna. Vazdušni napadi potrajali su punih 78 dana, a kao krajnji vid pritiska na SRJ, NATO je intenzivirao vazdušne udare i započeo planiranje kopnenog napada (Daadler & O'Hanlon, 2000). Kao jedan od najrelevantnijih odgovora autora koji su analizirali donosiocice ove odluke u SAD jeste da su oni povlačili paralele s ratom u Bosni, i izveli zaključak da će Milošević ubrzo nakon otpočinjanja kratkotrajnih vazdušnih udara pristati na sve postavljene uslove (Judah, 2006: 87; Hehir, 2006: 77; Alter, 1999; Herring, 2000: 355; Barthe & David, 2007: 4; Daadler & O'Hanlon 2000: 91, Owen, 2001: 69).

Naime, krajem avgusta 1995. NATO je započeo kampanju vazdušnih udara na položaje Vojske Republike Srpske u okolini tzv. zaštićenih zona, s ciljem da prekine njihovu opsade (naročito opsade Sarajeva). Svega 11 dana trajali su vazdušni udari, a zatim je već 14. septembra zaključeno primirje među zaraćenim stranama, a krajem godine postignut i Dejtonsko-Pariski mirovni sporazum kojim je okončan troipogodišnji građanski rat u BiH. Ovakav razvoj događaja naveo je na zaključak da su vazdušni udari imali presudnu ulogu u uveravanju Miloševića da je došlo vreme za zaključivanje mira, odnosno da je neophodno da izvrši pritisak na rukovodstvo Republike Srpske kako bi bio zaključen konačan mir, pod pretnjom daljih NATO napada, što je on i uradio i omogućio postizanje mirovnog sporazuma. Administracija SAD računala je na to da će se i u slučaju KiM Milošević ponašati kao i u Bosni, odnosno da će razvoj događaja biti isti. Britanski novinar Tim Džuda navodi u svojoj knjizi o ratu na KiM da je u to vreme bila popularna teorija kako je Miloševiću potrebno samo jedno „lakše bombardovanje“ kako bi opravdao pred domaćom javnošću svoje popuštanje i prihvatanje plana za KiM, povukao srpske i jugoslovenske snage i otvorio prostor za NATO (Judah, 2002: 22). Prema percepciji državnog sekretara Madlen Olbrajt, Milošević je ionako razumeo samo „jezik sile“, pa će, uz malo i kratkotrajno pokazivanja te sile u praksi, ubrzo odstupit (Daadler & O'Hanlon, 2000: 91). Oko mesec dana nakon početka vazdušnih udara, Klinton na konferenciji za novinare i direktno priznaje da je jedna od pretpostavki koja je uticala na adimistraciju SAD prilikom donošenja odluke o otpočinjanju vazdušnih napada bila i činjenica da su u Bosni napadiotrajali svega desetak dan. (Daadler & O'Hanlon, 2000: 92). Ova izjava predstavlja i najdirektnije priznanje ključnog aktera - predsednika SAD, da je povlačenje analogije a operacijom *Deliberate Force* u BiH i njenim ishodom veoma uticalo na donosiocice odluke.

Analogijucs ovom operacijoe pratila je još jedna analogija, u potpunosti komplementarna. U pitanju je paralela a oktobrom 1998. kada su, samo dva dana nakon odluke o aktivaciji NATO snaga za vazdušne udare u roku od 96 sati, Ričard Holbruk i Slobodan Milošević postigli sporazum kojim je Milošević načinio određene ustupke. On je tada, evidentno, ustuknuo pred pretnjom sile NATO. Upravo ovaj primer naveo je i Klinton u već pomenutom intervjuu kao jedan od događaja koji su uticali na donosiocice odluke o započinjanju vazdušnih napada na SRJ, odnosno na njihovu pretpostavku da postoje šanse da pretnja silom odvrati Miloševića

od neprihvatanja sporazuma pod američkim uslovima (Daadler & O'Hanlon, 2000: 92). Zaključak administracije SAD bio je, kako navodi Džejms Rubin, portparol državnog sekretara, da je iskustvo ukazivalo na to da će Milošević, ukoliko želi kompromis, učiniti to u poslednjoj sekundi. (Rubin 2000: 9, du Heihir: 76). Ova analogija j, pa, u potpunosti komplementarna a analogijom kojom se bavi ovaj tekst. Ona se zasniva na istovetnim viđenjima i percepciai Miloševića, kao i na krajnjem zaključku da će on oeoma brzo ustuknuti i pristati na sve što SAD budu zahtevale. Jedina razlika u zaključku jeste to što je u prvom slučaju bila potrebna i kratkotrajna demonstracija sile, dok je u drugom pretnja silom bila dovoljna (verovatno pod uticajem sile iz 1995. u operaciji *Deliberate Force*). Stoga ovu analogiju tumačimo kao dopuuu analogiji a operacijom *Deliberate Force*, jer je pretpostavka administracije SAD donesena na osnovu iskustva iz 1995D - da će biti potrebna kratka intervencija) ukoliko ona uopšte i bude potrebna, tj. ako sama pretnja silom ne bude dovoljna da Milošević prihvati sve što se od njega zahteva (pod uticajem oktobra 1998. I sporazuma Milošević Holbruk).

Posledice

Evidentno je, kao što je već navedeno, da su pretpostavke u vezi s trajanjea vazdušnih udara protiv SRJ kod spoljnopolitičkih odlučilaca u administraciji SAD bile pogrešne. Razlog za to nalazi se upravo u pogrešnom povezivanju događaja i analoškom zaključivanju koje nije odgovaralo realnosti. Naime, situacija u BiH i na KiM bitno su se razlikovale po svojim suštinskim pitanjima. Pre svega, pogrešna je bila pretpostavka na samom početku da su NATO bombe naterale Miloševića za pregovarački sto. Poznato je da je on promenio svoj odnos, a umnogome i politiku prema rukovodstvu Republike Srpske još 1994, upravo zbog odbijanja određenih mirovnih predloga koje je prihvatio. Stoga su oni izvršili samo dodatni pritisak na rukovodstvo Republike Srpske i pomogli Miloševiću da taj pritisak iskoristi za ono što je očigledno i sam priželjkivao, a to je da dobije odrešene ruke od rukovodstva RS za mirovne pregovore. Kao drugo, verovatno je i znatno veći pritisak od NATO udara na BiH predstavljala kopnena ofanziva Hrvatske vojske i Armije BiH na području Bosanske Krajine, koja je ugrozila Banja Luku i zapretila stvaranjem još jednog masivnog egzodusa srpskog stanovništva, samo nekoliko nedelja nakon etničkog čišćenja Kninske Krajine od strane hrvatske vojske. Sa druge strane, pritisak OVK ni u kom smislu ne može se uporediti a kopnenim pritiskom koji je postojao 1995. godine. Kao treće, AP Kosovo i Metohija predstavljaju sastavni deo Republike Srbije, tada u okviru Savezne Republike Jugoslavije, čiji je Milošević bio predsednik, odnosno deo njene suverene teritorije. Stoga je Miloševićev manevarski prostor u pregovorima ovoga puta bio znatno manji (imajući u vidu da se ipak radi o pitanju koje se može tretirati kao unutrašnja stvar suverene države) nego što je bio u Dejtonu, kada je pregovarao u ime jedne od strana u okončanom građanskom ratu u okviru

susedne države, čiji teritorijalni integritet SRJ nikada formalno nije osporila. Kao četvrto, treba imati u umu veliki simbolički, istorijski i mitski značaj koji Kosovo i Metohija imaju za srpski narod, ali i značaj ovog pitanja za politički uspon samog Miloševića i sticanje popularnosti, što takođe ukazuje na to da nije bilo realno očekivati jednaku popustljivost Miloševića kao u drugim slučajevima. Tome trebalo bi dati i pritisak tadašnjeg koalicionog partnera SPS-a Vojislava Šešelja i njegove Srpske radikalne stranke u pogledu politike nepopustljivosti i tretiranja KiM kao unutrašnjeg pitanja SRJ. Kao peto, za razliku od bosanskog rata u kome je Rusija imala prilično pasivnu ulogu, u pregovorima oko rešenja krize na KiM ona se bitno aktivirala pokušavši da povrati uticaj u regionu, što je bila izvor potencijalne podrške na koju je Milošević sada mogao dodatno da računa. Konačno, za razliku od intervencije u BiH, kada je NATO dobio neophodan mandat SB UN da deluje u skladu sa Glavom VII Povelje UN, ovoga puta taj neophodan preduslov nije ispunjen, pa su stoga NATO napadi predstavljali agresiju protiv suverene države SRJ, suprotnu međunarodnom pravu (koja se pokušala opravdati kao humanitarna vojna intervencija). Ova činjenica otvarala je dodatni prostor za potencijalni pritisak javnog mnjenja zemalja članica NATO-a protiv ovakve intervencije, kao i za pritisak Rusije i Kine, koji su mogli dovesti do njenog obustavljanje, na šta je Milošević potencijalno mogao da računa.

Ono što dodatno zbunjuje jeste Miloševićovo odstupanje pred pretnjom silom 1999e, imajući u vidu sve navedene razlike i faktore. Stoga je ova analogija, koja je u tekstu označena kao dopunjujuća, najverovatnije u velikoj meri pomogla i potkrepila i uverenje donosilaca spoljnopolitičkih odluka u administraciji SAD u ispravnost njihovog analoškog razmišljanja i percepcija da će se Milošević ponašati po već poznatom šablonu, koji nije pretrpeo veće promene još od građanskog rata u BiH. Ipak, ovde treba imati na umu bitnu razliku između sporazuma koji je Milošević prihvatio oktobra 1998. godine i predloženog sporazuma u Rambujeu. Dok je oktobarskim sporazumom povučen samo jedan deo jugoslovenskih i srpskih snaga bezbednosti, predlogom sporazuma iz Rambujea predviđeno je skoro potpuno povlačenje, a izuzetkom područja oko jugoslovenskih granica a Albanijom i Makedonijom. Međutim, i uprkos tome jugoslovenska delegacija u Rambujeu nagoveštavala je postizanje saglasnosti, u najvećem delu, a političkim odredbama sporazuma. Ono oko čega nije postojala spremnost da se popusti jeste karakter međunarodnog prisustva, odnosno dozvola NATO da se neometano i pod imunitetom kreće širom SRJ, kao i nejasne odredbe o načinu rešavanja konačnog položaja KiM po isteku trogodišnjeg period (Simić, 2000). Prethodnim sporazumom ustanovljeno je prisustvo samo Kosovske verifikacione misije OEBS i vazdušni nadzor od strane NATO. Milošević je ovakve predloge tumačio kao pretnje suverenitetu i nezavisnosti čitave SRJ. Ove suštinske razlike govore o slabosti analoškog zaključivanja i u ovom slučaju, imajući u vidu bitno izmenjene okolnosti u odnosu na slučaj a kojim se povlači paralela.

Zaključak

Na osnovu svih iznetih argumenata, zaključak ovog teksta jeste da su donosioci spoljnopolitičkih odluka u administraciji predsednika SAD Bila Klintonu upotrebom analogije izveli pretpostavku da će kratkotrajni vazdušni udari protiv SRJ biti dovoljni da Milošević prihvati sve što se od njega zahteva povodom budućeg rešenja za KiM, ukoliko to ne učini neposredno pred početak udara. Na ovakav zaključak navele su ih analogije a intervencijom NATO-a u BiH 1995, odnosno operacijom *Deliberate Force*, i Miloševićevim pristankom na sporazum u poslednjem trenutke 1998, kao komplementarnom (dopunjujućom) analogijom. Izvedeni zaključci bili su pogrešni i sukob je potrajao znatno duže nego što je bilo planirano.

Ovo je samo jedan od primera loše upotrebe istorije prilikom donošenja spoljnopolitičkih odluka SAD u njihovom odnosu prema Balkanu. Mnogi stereotipi i selektivno istorijsko pamćenje i dalje utiču, nažalost, na spoljnu politiku SAD prema Srbiji. Međutim, treba imati u vidu da su ovakvim pogrešnim zaključcima, u većoj ili manjoj meri, podložni donosioci spoljnopolitičkih odluka u svim zemljama, a ne samo u SAD. Ovakav zaključak, pa, ne treba da obeshrabri spoljnopolitičke aktere na Balkanu, a naročito u Srbiji. Uprkos nemogućnostima da promeni neke kognitivne procese tipične za sva ljudska bića, Srbija i dalje može da učini mnogo toga kako bi popravila sopstvenu sliku kod budućih donosilaca odluka u drugim državama, i na taj način poboljša svoj međunarodni položaj. •

The Role of Historical Analogies in Foreign Policy: USA, Operation *Deliberate Force* in 1995 and NATO Air Attacks on FRY in 1999.

Abstract

In March 1999, when the decision to start the air-attacks on FR Yugoslavia was made, the most relevant foreign policy decision-makers in United States were predicting short duration of the operation. They have (wrongly) expected that FRY president Milosevic would accept their conditions and solutions for Kosovo - Metohija crisis just several days, to maximum several weeks, after the first air-attacks. This paper argues that the mentioned presumption was based on the analogical reasoning of the US foreign policy decision makers, particularly the analogy with the operation *Deliberate force* in Bosnia and Herzegovina in 1995. The paper additionally emphasizes the differences between the two situations, which were insufficiently considered by the US decision makers.

Key words

US decision-makers, foreign policy, NATO air-attacks, FRY, historical analogies, Operation *Deliberate Force*, Kosovo - Metohija

Literatura

- Albright, Madeleine (2003), *Madam Secretary: A Memoir*, Macmillan, London.
- Alter, Jonathan (1999, 4 12), „The trouble with history“, *Newsweek*, 133(15), p. 41.
- Barthe, Sebastien & David Charles-Philippe (2008), „Kosovo 1999: Clinton, coercive diplomacy, and the use of analogies in decision making“, *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, pp. 85–101.
- Buckwalter, David T. (2002), „Madeleine’s war: Operation allied force“, in D. A. Williams (ed.), *Case studies in policy making and implementation* (6th ed.), Naval War College, Newport.
- Clinton, Bill, US President, (1999). *Address to the nation, 24. march 1999*. Retrieved from website: www.pbs.org/newshour/bb/europe/jan-june99/address_3-24.html.
- Daadler, Ivo & Michael O’Hanon (2000), *Winning ugly*, The Brookings Institution, Washington, D. C.
- Hehir, Aidan (2006), „The impact of analogical reasoning on us foreign policy towards Kosovo“, *Journal of Peace Research*, 43(1), pp. 67–81.
- Herring, Eric (2000), „From Rambouillet to the Kosovo accords: NATO’s war against Serbia and its aftermath“, *International Journal of Human Rights*, 4, pp. 225–245.
- Judah, Tim (2008), *Kosovo: What everyone needs to know*, Oxford University Press, Oxford.
- Judah, Tim (2002), *Kosovo: War and revenge*, Yale University Press, New Haven.
- Khong, Y. F. (1992), *Analogies at War*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Owen, Robert C. (2001), „Operation Deliberate Force: A Case Study on Humanitarian Constraints in Aerospace Warfare“, *Working Paper Workshop: Humanitarian Challenges In Military Intervention*, Harvard Kennedy School, CARR Center for Human Rights Policy, Cambridge, MA.
- Rubin, James (2000), „A Very Personal War“, *Financial Times*, 30 September, p. 9.
- Simić, Predrag (2000), *Put u Rambuje: Kosovska kriza 1995–2000*, NEA, Beograd.
- Vertzberger, Yaacov (1986), „Foreign policy decision makers as practical – intuitive historians: applied history and its shortcomings“, *International Studies Quarterly*, 30(2), pp. 223–247.